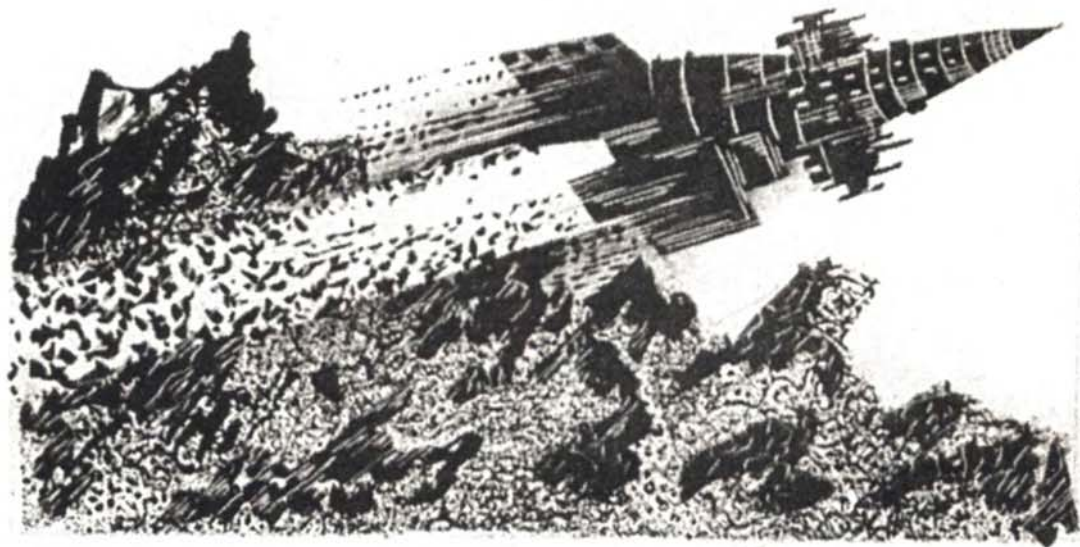

Роберт ШЕКЛІ

ДВА ОПОВІДАННЯ

З англійської переклав Петро ТРАЩУК

Шеклі Роберт (1928 р.) — один із найвідоміших американських письменників-фантастів. Випробував безліч професій, одержав вищу технічну освіту. Автор багатьох збірок оповідань, повістей та романів. Серед останніх — «Злочинна цивілізація» (1960), «Десята жертва» (1965), «Координати чудес» (1968), «Найперша жертва» (1987; переклад опубліковано у «Всесвіті», 1992, № 5 — 6). Для фантастики Р. Шеклі характерний інтерес до морально-психологічних проблем.

ПРОХАЧ У КОСМОСІ

I

Нетрижера прогнали з його рідної планети Далекодовгії за «акти неймовірної непоштивості»: під час Радісної Медитації він безсоромно обсмоктував зуби і не в той бік покрутив хвостом, коли Місцевий Великий Всюдисутник зволив на нього плюнути.

За такі неподобства він звичайно б отримав не більше ніж кілька десятків років Повного Остракізму. Але Нетрижер обтяжив свої провини Затятим Непослухом під час Боговшанувальної Зустрічі: пригадуючи свої досить брудні любовні походеньки, він забувся і почав бурмотіти.

Його остання протигромадська дія була безпрецедентною в недавній історії Далекодовгії: він учинив Одверте Злостиве Насильство над особою якогось Уканістри, — відколи проминула примітивна доба Смертельних Ігор, це був перший Акт Відкритої Прилюдної Агресії.

За цей останній огидний учинок, який, дарма що він не завдав Уканістрі ніякого тілесного ушкодження, а лише боляче вразив його самолюбство, Нетрижера засудили до найтяжчої кари — Довічного Вигнання.

Далекодовгія була четвертою планетою в п'ятнадцятипланетарній сонячній системі, що тулилася десь на краю Галактики. Нетрижера на зорелоті завезли в безмірну міжгалактичну порожнечу і залишили дрейфувати в малому і слабосилому «Туристі». З ним доброхить поїхав його вірний механічний слуга Гнійко.

Перекладено за виданням: A Suppliant in Space. — The Robot who Looked Like Me. — London, 1978; Diplomatic Immunity. — The People Trap and other Pitfalls... — N. Y., 1968.

© Петро Тарашук, 1998, переклад.

Нетрижерові дружини — весела, жвава Маруска, висока, задумлива Гвенкіфер і висловуха, нестримна Уу — розлучилися з ним урочистим актом Довічної Відрази. Восьмеро його дітей виконали Ритуал Розлучення з Батьками, хоча потім чули, як найменшенький Дерані промимрив: «Мені байдуже, що ти зробив, татуню, я тебе любив і люблю».

Втіхи дізнатися про це Нетрижера, звичайно ж, позбавили. Незначні енергетичні ресурси його крихітного корабля, покинутого в неозорому космічному морі, невблаганно виснажувались. Нетрижер уже пізнав голод, холод і спрагу; зумисне до краю зменшив споживання кисню, і через те йому в голові невпинно й болуче пульсували жили. Довкола навсебіч простелявся неосяжний і мертвий простір, який оживляло лише безжальне сяєво далеких зірок. Нетрижер вимкнув корабельні двигуни: не було ніякої рації марнувати мізерну кількість пального в міжгалактичній порожнечі, де придалися б ресурси величезного зоряного крейсера. Він хотів зберегти пале не для маневрів при посадці на планету,— якщо тільки йому коли випаде така неймовірна нагода.

Час немовби оповив його клейкими чорними драглями, і якийсь слабший розум, позбувшись своїх звичних життєвих опор, напевне б, збожеволів. Але щось у глибинах душі не дало Нетрижерові впасти у відчай, хоч усе навколо ніби й спонукало до зневіри,— і він зосередився, примусив себе зацікавитись найменшими агрегатами корабля, приреченого на загибель; для свого нечутливого до музики слуги «щоночі» давав концерти, робив гімнастику, справлявся у Швидкісній Медитації; почав виконувати витончені автосексуальні ритуали, докладно описані в Книзі Самотнього Виживання, і тисячма різних способів намагався відганяти гнітюче усвідомлення своєї майже певної смерті.

Минула, здається, нескінченність, і довколишній космос раптом одмінився. Зона штилів поступилася неспокійним просторам. Чутливі електричні дисплеї провіщали нові небезпеки. Зрештою на корабель вузьким фронтом насунулась буря, підхопила і, закрутивши, потягла його в серце порожнечі.

Від загибелі малий корабель урятувала саме його непристосованість до таких далеких мандрівок. Ракету нестримно гнало буряним фронтом, і врятувало її лише те, що вона піддавалась,— тож коли буря вщухла, корпус у неї був цілісінький.

Нема потреби розповідати про тяжкі випробування, які тоді випали на долю пасажирів,— досить знати, що вони таки вижили. Нетрижер якийсь час був без тям. Очунявши, розплющив повіки й обвів довкола посоловілими очима. Потім визирнув назовні, а далі став придивлятися до навігаційних приладів.

— Ми подолали порожнечу,— сказав він Гнійкові. — Зараз наближаємось до зовнішніх меж планетної системи.

Гнійко підвівся на алюмінієвому лікті і спитав:

— А яке там сонце?

— Типу «О»,— відповів Нетрижер.

— Слава Богу,— протяг Гнійко, лягаючи на підлогу: його батареї були розряджені.

Останні подихи бурі згасли ще перед тим, як «Турист» перетнув орбіту найдальшої планети, дев'ятнадцятої від могутнього й життєдайного сонця типу «О» середніх розмірів. Нетрижер знову зарядив Гнійка від корабельних акумуляторів, хоча робот заперечував, кажучи, що ліпше заощадити енергію для ймовірних дорожніх оказій.

Оказія трапилася швидше, ніж гадав собі Нетрижер. Прилади показали, що без довозу певних продуктів його життєві потреби може забезпечити лише п'ята планета від сонця. Але до неї було значно далі, ніж вистачало палива, а в космосі знову запанували тиша і штиль і жоден порив не підпихав її уперед.

Можна було, звичайно, просто сидіти, чекати і сподіватися, що їх підхо-

пить якийсь випадковий, мандрівний потік або навіть буря. Звичайно, це був ледачий задум. У ньому чаїлась небезпека, що за той короткий час, на який їм вистачить корабельних ресурсів, не звіється ні потоку, ні бурі. Крім того, ризик полягав ще й у тому, що сподівані потік чи буря понесуть їх не туди, куди треба.

Певне, хоч як би вони чинили, ризику все ж не меншало. Вельми прикметно, що Нетрижер вибрав таку дію і, мабуть, найбільшу небезпеку. Розраховавши найекономічніші курс і швидкість, він заповзвся подолати принаймні ту частину шляху, на яку стачить палива, а вже далі покластися на провидіння.

Вміло пілотовуючи й подаючи пальне ручною помпою, він спромігся опинитись за двісті мільйонів миль від своєї мети. Після цього Нетрижер вимкнув двигуни, залишивши пального лише на кілька годин роботи для маневрів у планетній атмосфері.

«Турист» дрейфував у просторі й далі посуваючись до п'ятої планети, — але так повільно, що й за тисячу років він навряд чи дістався б до верхніх шарів атмосфери. Досить хоч трохи напружити уяву, — і корабель можна було вважати за домовину, а Нетрижера — за її передчасного господаря. Але Нетрижер на таке не погоджувався. Він знову заходився робити гімнастику, давати концерти, вправлялись у Швидкісній Медитації та автосексуальних ритуалах. Гнійко цим усім був приголомшений. Маючи натуру ортодокса, робот делікатно вказав, що в Нетрижера неадекватна поведінка, — отже, він збожеволів.

— Авжеж, ти цілком маєш рацію, — ласкаво промовив Нетрижер. — Але я мушу нагадати, що надія — навіть коли її вважають за нездійсненну, — й далі лишається одним із Вісьмох Ірраціональних Благословень і тому (як проголошує Другий Патріарх) вона значно вища від Велинь Здорового Розуму.

Зачувши посилання на Святе Письмо, Гнійко збентежився і, неохоче погодившись із Нетрижером, навіть став окселентувати, коли той співав гімн, тож лунала кумедна какофонія.

Їхній припас неблаганно зменшувався. Перейшовши спершу на половину, а потім на чверть раціону, вони знесилювались і невдовзі були б зовсім немічні. Гнійко марно благав свого господаря, щоб той дозволив йому під'єднати його особисті батареї до корабельних.

— Не варто, — казав Нетрижер, тремтячи від холоду. — Будьмо однакові. Якщо нам судилося вижити, збережімо всю силу, яку можемо, дарма що все навколишнє не дає нам ніякої певності.

Мабуть, вдача живої істоти впливає на мертву природу. Либонь, тільки заради Нетрижера й саме тоді, коли від корабельного енергетичного припасу зосталася тільки згадка, природа послала йому навздогін могутній заблуканий потік.

Для пілота такого талану і вміння, як Нетрижер, сісти на поверхню планети було за іграшку. Він посадив легесенький, мов пір'їна, корабель на одну з зелених і привітних галявин п'ятої планети. Коли востаннє вимкнув двигуни, пального зоставалося на тридцять вісім секунд роботи.

Гнійко, вклякнувши на своїх феромінієвих колінах, почав славити Бога, який виказав безмежну ласку і привів їх до цього притулку. Але Нетрижер зупинив його: «Перше ніж молитись і дякувати, давай подивимось, чи зможемо ми тут жити».

П'ята планета була досить гостинна. Хоча розкошів вона не мала жодних, зате все потрібне для життя можна було здобути з невеликим зусиллям. Про те, щоб покинути планету, годі було й думати: тільки висока технологічна цивілізація могла створити те складне паливо, якого потребували корабельні двигуни. Коротке обстеження з повітря показало, що п'ята планета, дарма що мальовнича й приваблива, не прихистила ніякої цивілізації: на ній не було навіть сліду перебування розумних істот.

Хутенько відрегулювавши свої системи, Гнійко приготувався доживати

віку на цій планеті. Нетрижерові він теж порадив змиритись із неминучим. Зрештою, якщо їм навіть вдасться роздобути пальне, куди ж вони летітимуть? Адже ймовірність, що вони знайдуть на планеті розвинену цивілізацію,— та ще й таку, яка б мала устатковані всім необхідним дослідницькі кораблі,— була нескінченно мала. А спроба летіти в малому космічному човні, подібному до «Туриста», була б самогубством.

Нетрижер на всі ці міркування не зважав.

— Ліпше шукати й загинути,— казав він,— ніж отак животіти.

— Пане,— шанобливо заперечив Гнійко,— це ж ересь.

— Ще б пак,— лагідно всміхнувся Нетрижер. — Але моє серце почувати інакше не може. А інтуїція підказує мені, що станеться якась переміна.

Гнійко аж здригнувся з жаху й потай радів, що душа його господаря таки спасеться: адже, попри свої надії, Нетрижер отримав благословення на безвічну самотність.

Капітан Едвард Максют Муротворець стояв у головній контрольній рубці дослідницького корабля «Женні Лінд»¹ і вивчав стрічку, що виходила з тисячастоблочного координаційного комп'ютера. Було очевидним, що нова планета не являла жодної небезпеки,— принаймні про це свідчили навіть найчутливіші корабельні прилади.

Перше ніж стати командиром корабля, Максют довго дерся зі шабля на шабель. Обравши своїм фахом життєві науки, він блискуче вчився в Даоському університеті і захистив дипломну роботу з теорії ядерного контролю. Його докторська дисертація, що звалась «Кілька попередніх зауважень з приводу деяких міркувань про майбутню науку міжзоряних маневрів», була палко схвалена всією вченою радою і згодом, опублікована для ширшого загалу під назвою «Набутки і втрати в далекому космосі», користувалася неабияким успіхом. Вона, а також його чималенька стаття «Застосування вчення про занепади в теорії модальностей посадки космічних кораблів», яку він подав до часопису «Nature», зробили його єдиним можливим кандидатом на посаду капітана першого американського міжзоряного корабля.

Максют був гарний, високий і статурний. Він передчасно посивів і тому видавався старшим за свої тридцять шість років. Він напрочуд швидко і впевнено орієнтувався в навігації, а його досконале відчуття корабля було гідним усілякої пошани.

Менш гідним шани були його взаємини з людьми. На Максюті ніби лежало якесь прокляття: він був боязливий і недовірливий, а скептичний розум, який годилося б вітати у філософа, ослаблював його рішучість, не давав йому стати справжнім проводирем.

У двері постукали, і зайшов полковник Казанвар, не чекаючи, поки його запросять.

— Унизу ніби все гаразд, ге? — спитав він.

— Умови на планеті цілком сприятливі,— холодно відповів Максют.

— Це добре,— вів далі Казанвар, байдуже дивлячись на комп'ютерну стрічку. — Чогось цікавого там нема?

— Ще й скільки,— відповів Максют. — Навіть обстеження здалеку показало, що на планеті напевне мають бути унікальні рослинні організми. Крім того, наші бактерійні індикатори зафіксували деякі аномалії, що...

— Таке мені геть нецікаве,— заперечив Казанвар, виказуючи природну байдужість до всіляких бур'янів і бацил, яку здебільша відчувають професійні вояки. — Я маю на увазі щось важливе: чужинське військо, космічний флот тощо.

— Там і знаку нема ніякої цивілізації,— відповів Максют. — Я навіть сумніваюсь, чи ми знайдемо хоч якісь сліди розумного життя.

— Ну, цього знати не можна,— з надією проказав Казанвар. То був кре-

¹ Женні Лінд (1820 — 1887) — шведська оперна співачка (лірико-колоратурне сопрано). — Прим. перекл.

мезний, непохитний чолов'яга з опуклими, мов діжка, грудьми. Він був ветеран американської допоміжної кампанії 34-го року і воював у джунглях Західного Гондурасу під час так званої війни компанії «Юнайтед фрут»,— від майора його підвищили до підполковника. Полковником він став під час сумнозвісного нью-йоркського повстання: він сам повів свій загін на штурм будинку Підскарбниці, а потім тримав оборону вздовж 42-ї вулиці, відбиваючи наскоки Веселого Батальйону.

Прославившись як безстрашний воїн, що ніби й народився для війни, маючи бездоганний послужний список,— отже, й цілком обґрунтовані претензії,— а ще заручившись дружньою підтримкою багатьох американських сенаторів і техаських мільйонерів, та й сам не будучи дурнем Казанвар здобув таке жадане призначення і став командиром військової залоги на борту «Женні Лінд».

Тепер він чекав хвилини, коли виведе свій бойовий загін із двадцяти морських піхотинців на поверхню п'ятої планети. Думка про це його надзвичайно тишила. І всупереч усім приладам Казанвар знав, що на планеті таки має щось бути,— і воно нападатиме, ранитиме й убиватиме, якщо він, за своїм задумом, не випередить його і не знищить.

— Ось тільки одне,— сказав Максют. — На поверхні планети ми примітили космічний корабель.

— Ага! — загорлав Казанвар. — Я знав, що таки щось буде! Ви побачили тільки один корабель?

— Так. Він дуже маленький, десь у двадцять разів менший від нашого і, здається, не має зброї.

— Звичайно, вони й хочуть, щоб вам так здавалося. Цікаво, а де ж решта?

— Решта кого?

— Та, певне ж, решта космічних кораблів, їхні залоги, ракети «земля-космос» і кат його зна, що там іще.

— З погляду логіки, один чужий корабель ще не означає, ніби там є й інші кораблі,— сказав капітан Максют.

— Невже? Послухай, Маку, свою логіку я вивчав у джунглях Гондурасу,— відповів Казанвар. — Закон такий: знайшовши бодай одного недолітка з мачете, можна бути певним, що в довколишніх кущах чаїться ще п'ятдесят, які тільки й чекають, аби при першій-ліпшій нагоді, коли ви ловитимете гав, відтяти вам вуха. Та вас уб'ють, якщо ви чекатимете якихось абстрактних доказів.

— Усе ж тутешні обставини трохи інші,— вирік капітан Максют.

— Ну й що це означає?

Максют скрививсь і відвернувся. Казанвар був просто нестерпний, і він намагався розмовляти з ним якомога менше. Сварливий і впертий полковник дуже легко впадав у гнів і тримався несхитних поглядів, які здебільшого спиралися на його майже непереможне невігластво. Капітан знав, що й Казанвар ставиться до нього неприхильно. Він добре усвідомлював, що полковник вважає його нерішучим і нездалим, тямущим, може, тільки у вузькій науковій царині. На щастя, обсяг їхніх повноважень чітко окреслений й розмежований,— чи принаймні був таким донині.

II

Нетрижер та Гнійко ховались у гайку і спостерігали, як бездоганно здійснює посадку великий чужий корабель.

— Хоч би хто керував цим кораблем,— сказав Нетрижер,— він чудовий пілот. Хотілося б його побачити.

— Безперечно, ви ще матимете таку нагоду,— промовив Гнійко. — Певне ж, не випадково вони сіли не десь на поверхні планети, а майже поряд із нами.

— Звичайно, вони примітили нас,— потвердив Нетрижер. — Тому й надумали сідати так сміло,— будучи на їхньому місці, я б учинив так само.

— Атож, у цьому є сенс,— погодився Гнійко. — Але що б ви робили на своєму місці?

— Що-що, звичайно, я теж буду смілим.

— Це історична мить,— сказав Гнійко. — Вперше в історії нашої цивілізації представник далеководзького народу зустрінеться з іншими розумними істотами. Яка іронія, що цю нагоду даровано злочинцеві!

— Цю, як ти кажеш, нагоду мені просто накинули. Запевняю, я не шукав її. І, до речі, я гадаю, нам нічого не треба сповіщати про мою невеличку незлагодку з далеководзьким урядом.

— Отже, ви збираєтесь брехати?

— Ти говориш занадто гостро,— поправив Нетрижер. — Ліпше припустімо, ніби я прагну вберегти свій народ від сорому, що його першим посланцем до інших цивілізацій був злочинець.

— Добре, гадаю, так буде ліпше,— мовив Гнійко.

Нетрижер пильно подивився на свого механічного слугу.

— Гнійку, мені здається, що ти не зовсім схвалюєш мої міркування.

— Так, пане, і справді ні. Але, будь ласка, зрозумійте мене. Я дуже вам відданий і нітрохи на вас не нарікаю. Заради вас я будь-коли й без жодних вагань пожертвую собою. Я служитиму вам до смерті, а коли можна, то й після. Та якщо я комусь відданий, це аж ніяк не означає, що я повинен поступитися своїми релігійними, соціальними чи етичними поглядами. Я люблю вас, пане, але не можу схвалити вашої поведінки.

— Гарзд, беру це до уваги,— сказав Нетрижер. — Ну а тепер повернімось до наших інопланетних друзів. Вони вже й люк відкрили. Виходять.

— Виходять солдати,— уточнив Гнійко.

Прибульці були двоногі й мали по дві верхні кінцівки. В кожного, як і в самого Нетрижера, були тільки одна голова, один рот, один ніс. У них не видніло ні хвостів, ні вусиків. Якщо зважити на їхнє спорядження, то вочевидь були солдати. Кожен аж згинався під тягарем, очевидно, вогнепальної зброї: гранат з газом і вибухівкою, лазерних пістолетів, ядерних ракет малого радіуса дії та інших розмаїтих засобів убивств. Кожен був у панцері, а на голові мав прозорий пластмасовий шолом. У такому було двадцять солдатів, а ще один, мабуть, їхній командир, здавалось, не мав при собі ніякої зброї. Він тримав ніби якусь лозину,— схоже, командирський жезл,— і, йдучи попереду солдатів, поляскував нею по верхньому краю футляра для лівої ноги.

Солдати, якомога розосередившись і раз у раз ховаючись за різними природними прикриттями, рухались, підозріливо й пильно оглядаючи навколишній обшир. Офіцер простував попереду, не ховався, усім своїм виразом і поставою демонструючи браваду або й глупоту.

— Гадаю, нам уже годі чаїтись у куцах,— сказав Нетрижер. — Пора нам вийти і зустріти їх з гідністю, яка личить посланцям далеководзького народу.

Він миттю виступив із куців і пішов до солдатів, за ним подався Гнійко. Цієї миті Нетрижер був просто величний.

На «Женні Лінд» кожен знав, що за милою від них стоїть чужий корабель. І, здавалося, нікого не мало здивувати, що на борту чужого корабля є чужинець, який оце зараз гордо простував назустріч Казанваровим піхотинцям.

Але його поява приголомшила всіх. Жоден із них не був готовий здибати із правдивим, живим і бадьорим, достеменним і таким незвичним чужинцем. Оказія настільки несподівана, що годі було щось намислити. Поперше, як звернутись до чужинця, що йому сказати? Як поведеться в цю вікопомну історичну мить? Все, що ви скажете, звучатиме як відомі слова: «Гадаю, це доктор Лівінгстон?»¹ І люди повіку глузуватимуть із вас і ва-

¹ Фраза, якою звернувся американський газетяр, а згодом славетний дослідник Африки Генрі Стенлі (1841 — 1904) до англійського місіонера й дослідника Давіда Лівінгстона (1813 — 1873). Про Лівінгстона, який подався в серце дикої Африки, три роки нічого не було чути, і Стенлі рушив на його пошуки і таки знайшов біля озера Таньганьїки (1872). — *Прим. перекл.*

ших,— байдуже, високомовних чи прозаїчних,— слів. Так, при зустрічі з чужинцем було чого чухати потилицю і сушити голову.

Капітан Максїют і полковник Казанвар гарячково перебирали слова, якими годилося б розпочати розмову, й одразу ж їх відкидали, потай сподіваючись, що згорить який-небудь транзистор у комп'ютерному перекладачеві С-31. Солдати молилися: «Господи, хоч би він не підійшов до мене», і навіть корабельний кухар боявся тільки одного: «А що, коли він стане розпитувати, чим ми харчуємося?»

Але попереду йшов Казанвар, і він подумав: «Нехай йому біс, я не хочу балакати з ним перший». Він сповільнив ходу, щоб опинитись позаду свого вояцтва. Та солдати, де хто був, так і стали, чекаючи, поки рушить полковник. Капітан Максїют, ідучи зразу за солдатами, теж зупинився і палко бажав, щоб на ньому не було святкового мундира з усіма оздобами та регаліями: адже він був найошатніший з усіх і йому здавалося, що чужинець підійде й заговорить саме до нього.

Всі земляни поприростали до місця. А чужинець наближався собі. В лавах землян збентеження змінилося страхом. Піхотинці вже були ладні накивати п'ятами. Казанвар це помітив і злякано подумав: «Вони зганьблять мене і все американське військо!»

Ця думка протверезила його. Нараз він згадав про журналістів. Так, журналісти! Хай це зроблять газетярі,— зрештою, за віщо їм гроші дають!

— Чота, стій! — загорлав він і наказав узяти зброю на груди.

Чужинець зупинився, мабуть, чекаючи, що ж воно далі буде.

— Капітане,— сказав Казанвар до Максїюта,— гадаю, для цієї історичної миті треба спустити — тобто розбудити — журналістів.

— Чудова гадка,— зрадів капітан Максїют і звелів вивести газетярів з анабіозу й негайно доправити сюди.

Всі стали чекати журналістів. Вони містились в окремій каюті. На дверях була табличка «АНАБІОЗ — чужим не заходити», а нижче хтось дописав: «Будити тільки тоді, коли буде сенсація».

У кімнаті, кожне в окремій капсулі, лежало п'ятеро журналістів і одна журналістка. Всі вони вирішили, що жити протягом бозна-скільки років, які знадобляться «Женні Лінд», щоб дістатися бодай куди-небудь, і які минуть без усяких подій, буде марнуванням суб'єктивного часу. Отже вони ухвалили, що їх, заморозивши, введуть у стан анабіозу і збудять лише тоді, коли станеться щось варте уваги. Судити про те, варта чи не варта уваги якась подія, доручили капітану Максїютові, що, навчаючись на другому й третьому курсах Даоського університету, працював репортером газети «Фенікс сан».

Рамон Китромудро, інженер-шотландець із дивовижною долею, отримав наказ розбудити газетярів. Він належно підготував їхні індивідуальні системи підтримування життя, і за чверть години журналісти,— хоч у головах їм іще туманилось,— прагли дізнатися, що там скоїлось.

— Ми сіли на якусь планету,— пояснив Китромудро. — Вона схожа на Землю, але, здається, не має ніякої цивілізації і тубільних розумних істот.

— І через те нас розбудили? — запитав Недолугго з Південно-східного інформаційного агентства.

— Ні, ще не все,— відповів Китромудро. — На планеті є чужий корабель, і ми зустрілися з розумним інопланетянином.

— Ну, це вже ліпше,— сказала Мілігриш Лопес, представниця «Щоденника жіночого одягу» та багатьох інших газет. — Ви часом не зауважили, як він зодягнений?

— А ви вже знаєте, який у нього розум? — запитав Матеос Верхман, кореспондент газет «Нью-Йорк таймс» і «Лос-Анджелес таймс».

— А що він уже сказав? — докинув Ангел Потьомкін, представник ВС — СВ — АВС.

— Він навіть рота не розтулив,— відповів інженер Китромудро. — З ним іще ніхто не розмовляв.

— Ви хочете сказати,— втрутився Е. К. Ацтекко з Західного інформаційного агентства,— що перший інопланетянин, якого зустріли земляни, стоїть, мов бовдур, надворі і в нього ще ніхто не взяв інтерв'ю?

Газетярі, лише на хвилину заскочивши в репортерську, аби взяти свої диктофони, посунули до виходу, за деким ще навіть тяглися дроти і трубки. Надворі троє з них підхопили комп'ютерного перекладача С-31, і, мружачись від яскравого сонця, всі мершій подалися туди, де стояв інопланетянин, і, відіпхнувши морських піхотинців, обступили його.

Верхман увімкнув С-31, залишив одного мікрофона собі, а другого протягнув інопланетянинові, який, завагавшись на хвилю, таки взяв його.

— Проба, один, два, три,— мовив Верхман. — Ви зрозуміли, що я сказав?

— Ви сказали: «Проба, один, два, три»,— відповів Нетрижер, і всі зітхнули, почувши перші слова, які перший чужинець промовив до землянина, і звеселившись на думку, що віднині в усіх історичних книжках Верхман видаватиметься справжнім ідіотом. Але Верхмана це не обходило,— досить, що його не забудуть,— отож він зразу став брати інтерв'ю. Решта приєдналася до нього.

Нетрижер мусив розповісти, що він їсть, як довго і часто спить; описати своє статеве життя і свої збочення від далекодовзької норми; викласти перші враження від землян і свою особисту філософію; сказати, скільки в нього дружин і як він дає собі з ними раду, скільки в нього дітей і як він сам себе відчуває. Йому довелося розповісти про свою роботу, захоплення, сказати, цікавиться він садівництвом чи ні, як відпочиває. Він мав відповісти, чи вживає наркотики, які саме і як; описати свої позашлюбні зв'язки і спортивні вподобання. Він мав викласти свої погляди на міжзоряну дружбу різних цивілізацій, обговорити переваги й незручності хвоста і багато, багато іншого.

Капітан Максют, трохи аж засоромившись, що так занедбав свої офіційні обов'язки, виступив наперед і врятував чужинця, який ревно, аж упріваючи, намагався пояснити непояснюване.

Підійшов і полковник Казанвар: адже, зрештою, він відповідав за безпеку і мав якомога глибше розвідати вдачу і наміри чужинця. Сталась коротка сутичка: урядовці вирішували, хто з них перший розмовлятиме з Нетрижером, і чи, може, їм треба заговорити всім одразу. Зрештою ухвалили, що Максют як символічний представник земного народу перший говоритиме з інопланетянином. Але визначили, що це буде суто офіційна розмова. Казанвар мав бачитись із Нетрижером пізніше, й розумілося, що та зустріч буде вже конструктивною.

Таке рішення задовольнило обох, тож Нетрижер і Максют відійшли трохи вбік. Морські піхотинці повернулися на корабель, поскладали зброю в піраміди і знову заходилися чистити черевики.

Гнійко стояв позаду. За нього, аби взяти інтерв'ю, вчепився представник «Мідвестських вістей». Звали його Мельхіор Кар'єра, і він, крім того, мав ще писати статті для «Популярної механіки», «Плейбоя», «Роллінг Стоун» і реферативного «Журналу інженерної автоматики». То було цікавуше інтерв'ю.

Бесіда Нетрижера з капітаном Максютом точилася чудово. В багатьох царинах вони мали спільні релятивістські погляди, обидва були тактовні від природи, і кожен виказував доброзичливе розуміння й тих поглядів, яких сам не визнавав. Вони вподобали один одного, і капітан Максют уражено відчув, що Нетрижер йому не такий чужий, як полковник Казанвар.

Натомість розмова з Казанваром, яка йшла зразу по першій, була зовсім не така. Зронивши кілька гречних фраз, Казанвар притьмом перейшов до діла.

— Що ви тут робите? — спитав він.

Нетрижер уже давно приготувався, що доведеться пояснювати своє становище. І тому відповів:

— Я передовий розвідник космічного війська Далекодовгії. Бурею мене збило з курсу і, коли скінчилося пальне, я мусив тут сісти.

— Отже, вас ніби прибило до безлюдного острова?

— Воно й справді так. Але я тут, звичайно, до часу. Тільки-но мої співвітчизники зберуть необхідне спорядження й організують команду, вони вишлють по мене рятувального корабля. Та це забере трохи часу. Отже, якщо буде ваша ласка залишити мені трохи пального, я буду вам щиро вдячний.

— Гм,— мугикнув полковник Казанвар.

— Перепрошую, що?

— Гм,— проказав комп'ютерний перекладач С-31,— це ввічливий звук, який видають земляни, позначаючи коротку хвилю мовчазної задуми.

— Набалакав чортзна-чого,— скривився Казанвар. — «Гм» узагалі нічого не означає. Ви кажете, вам потрібне пальне?

— Авжеж, полковнику,— повів далі Нетрижер. — Зваживши на зовнішні ознаки, я гадаю, що в нас майже однакові рушійні системи.

— Рушійна система «Женні Лінд»... — почав С-31.

— Постривайте, це ж таємниця,— урвав його Казанвар.

— Ні, вже ні,— відповів С-31. — Останні двадцять років на Землі всі використовують цю систему, і торік її офіційно розсекретили.

— Гм,— протягнув полковник і з досадою слухав, як С-31 пояснює будову реактивних двигунів.

— Саме так я й думав,— потвердив Нетрижер. — Мені навіть не треба коригувати паливну формулу. Ваше пальне я можу використовувати зразу. Звісно, якщо ви дасте мені його.

— О, щодо цього ніяких проблем,— мовив Казанвар. — У нас пального достатньо. Проте, гадаю, спершу нам треба з'ясувати кілька питань.

— Які саме? — спитав Нетрижер.

— Скажімо, чи служитиме інтересам нашої безпеки те, що ми дамо вам пальне?

— Щось я не втну,— проказав Нетрижер.

— Та тут усе як на долоні. В далекодовзької цивілізації, безперечно,— високий технологічний рівень. Отже, ви становите для нас потенційну загрозу.

— Мій любий полковнику, наші планети в різних галактиках.

— Ну то й що? Ми, американці, на всіх війнах воювали якомога далі від дому. І, мабуть, далекодовжці теж. І що взагалі означає відстань, якщо ви можете дістатись аж сюди?

Нетрижер притамував свій гнів і пояснив:

— Ми мирний народ, дбаємо лише про оборону і щиро зацікавлені в міжзоряній дружбі та співпраці.

— Це тільки слова,— заперечив Казанвар,— але як я можу бути певен?

— Полковнику,— вирік Нетрижер,— а ви часом не... — він затнувся і, шукаючи слово, вибрав те, яке не перекладалося буквально,— урмугуат?

С-31 надолужив потрібне:

— Він питає, чи ви часом не параноїк.

Казанвар аж ошкірився. Найдужче його гнівило, коли хто казав, ніби він параноїк. Тоді йому й справді здавалося, що його переслідують.

— Не чіпайте мене! — закричав він із люттю. — А тепер скажіть, чому заради інтересів земної безпеки я не звелів вас убити і знищити будь-який слід від вашого корабля? Поки ваш народ дістанеться сюди, ми б уже давно вибрались, і далекодовжці, чи як ви себе звете, нічого про нас і не дізналися б.

— Авжеж, ви б могли так учинити,— сказав Нетрижер,— якби я скоро, лиш помітивши ваш корабель, не попередив свій народ по радіо і не відходив від передавача, аж поки вийшов до вас. Я сповістив про вас на базу все, що міг, і навіть додав обґрунтоване припущення, якого типу сонце необхідне для вашого існування, а також підказаний аналізом іонного сліду здогад про напрям, у якому лежить ваш світ.

— Ну, ти хлопець промітний,— понуро буркнув Казанвар.

— Крім того, я сказав своїм співвітчизникам, що збираюся попросити трохи пального з ваших вочевидь багатючих запасів. Гадаю, коли ви відмовите мені в такій ласці, вони вважатимуть ту відмову за вкрай недружній учинок.

— Такого я й у гадці не мав,— мовив Казанвар. — Гм. Мені наказували не спровокувати міжзоряного інциденту.

— Ну? — чекаючи, спитав Нетрижер.

Потяглася гнітюча й довга мовчанка. Вже сама думка про надання того, що можна вважати за військову допомогу, та ще й істоті, яка завтра могла перекинутись у ворога, Казанварові була просто нестерпна. Але дітися, здається, було нікуди.

— Гаразд,— сказав він урешті. — Пальне я передам вам завтра.

Нетрижер подякував і цілком одверто та щиро почав розповідати про численність і надзвичайну складність озброєнь далекодовзького космічного війська. Звісно, він трохи перебільшував. Власне, він не сказав ані слова правди.

III

Рано-вранці до Нетрижерового корабля підійшов чоловік із каністрою пального. Нетрижер сказав йому, щоб він ставив її де-небудь, але чоловік наполягав, буцімто він сам має занести каністру до крихітної кабіни «Турриста» й залити її в бак для пального. Так, мовляв, наказав полковник.

— Гаразд, ось уже й початок,— сказав Нетрижер Гнійкові. — Нам ще треба біля шістдесяти каністр.

— Але чого це вони прислали лиш одну? — спитав Гнійко. — Адже ясно, що однієї мало.

— Поки що я не знаю. Все залежить від того, чого прагне Казанвар.

— Що ви маєте на увазі? — спитав Гнійко.

— Сподіваюсь, нічого. Давай заждемо й побачимо.

У марному чеканні збігло кілька довгих годин. Нарешті звечоріло, але пального більше не прислали. Нетрижер пішов до земного корабля. Відсунувши репортерів, він зажадав розмови з Казанваром.

Ординарець провів його до полковникової каюти. Обстановка була дуже простою. На стінах висіло кілька пам'яток: два рядочки медалей, почеплених на чорнім оксамиті в масивній золоченій рамі, фотографія доберман-пінчера з вишкіреними іклами і зморщена людська голова, здобута під час облоги Тегусігальпи. А сам полковник, лиш у шортах захисного кольору, кожною рукою й ногою стискав гумового м'ячика.

— А, Нетрижере, чим можу прислужитися? — спитав Казанвар.

— Я прийшов запитати, чому ви припинили носити пальне?

— Ну що, надурили? — Казанвар поклав усі чотири м'ячики і вмовився на стільці зі шкіряною спинкою, який можна побачити майже в кожного директора. На спинці видніло його прізвище. — Гаразд, я вам відповім запитанням. Нетрижере, як вам удалося послати повідомлення, не маючи ніякої радіостанції?

— Хто вам сказав, що в мене нема радіостанції? — спитав Нетрижер.

— З першою каністрою пального я послав інженера Китромудро,— відповів Казанвар.— Йому наказали розвідати, на яких апаратах ви працюєте. Він сказав, що на вашому кораблі нема навіть сліду радіоустаткування. А вже на цьому інженер Китромудро знається.

— Наше устаткування мініатюрне,— мовив Нетрижер.

— Наше теж. Але все ж воно потребує чимало залізяччя, а у вас, здається, його й зовсім нема. Крім того, я мушу додати, що ми почали прослуховувати ефір на всіх діапазонах, ще як тільки наблизились до цієї планети. І ми не виявили ніяких передач.

— Я вам зараз усе поясню,— сказав Нетрижер.

— Тоді будь ласка.

— Все дуже просто. Я вам набрехав.

— Це більше ніж очевидно. Але ж ваша відповідь нічого не пояснює.

— Я ще не кінчив. Знайте, що й ми, далекокодівці, теж дбаємо про свою безпеку. Поки ми дізнаємось про вас більше, нам найдоцільніше, звичайно, якомога менше говорити про себе. Коли ми настільки простакуваті, що повірили, ніби ми покладаємось на такий примітивний засіб зв'язку, як радіо, то яку ми б мали перевагу, якби зустрілися коли-небудь знову, але вже ворогами?

— То як же ви спілкуєтесь? Чи ви не спілкуєтесь?

Нетрижер повагався й проказав:

— Гадаю, що, навіть коли я розповім, шкоди від цього не буде. Рано чи пізно ви б неодмінно з'ясували, що я телепат.

— Телепат? Ви стверджуєте, що можете посилати і сприймати думки?

— Саме так,— відповів Нетрижер.

Якусь хвилину Казанвар витріщався на нього, а потім спитав:

— Ну, а про що я зараз думаю?

— Що я брехун,— відповів Нетрижер.

— Авжеж,— потвердив Казанвар.

— Але це ж очевидна річ, і я дізнався, що у вас на душі, навіть не читавши ваших думок. Адже ми, далекокодівці, сприймаємо думки тільки своїх одноплемінців.

— Щось я не втямлю,— протяг полковник Казанвар. — Я й далі гадаю, що ви клятий брехун.

— Звичайно,— відповів Нетрижер. — Але чи ви цього певні?

— З біса певен,— понуро потвердив Казанвар.

— Але хіба це добре? Я маю на увазі, для вашої безпеки? Ось дивіться: якщо я сказав вам правду, то вчорашні підстави дати мені пальне зберігають свою силу й сьогодні. Ви згодні?

Полковник невдоволено кивнув.

— Якщо навіть я брешу, а ви дасте мені пальне, то ніякого лиха не буде. Ви просто допоможете хлопцеві в біді, і мій народ і я сам будемо вашими боржниками. Це сприятливий ґрунт для зародження дружніх зв'язків між нами. Адже, просуваючись у далекий космос, наші народи неминуче зустрічатимуться знову.

— Гадаю, що й справді неминуче,— погодився Казанвар. — Але я можу залишити вас тут, мов на безлюдному острові, і відсунути офіційні контакти, поки ми ліпше приготуємось.

— Ви можете намагатись відсунути наступний контакт,— сказав Нетрижер,— та коли-небудь він неодмінно станеться. А нині ви маєте шанс зробити добрий початок. Наступного разу такої сприятливої нагоди може й не трапитись.

— Гм,— мугикнув Казанвар.

— Отже, є слушні підстави допомогти мені, навіть якщо я брешу,— вів далі Нетрижер. — І зважте, може, я кажу правду. Тоді вашу відмову дати мені пальне можна вважати за вкрай недружній учинок.

Полковник заходив по своїй каютці, потім крутнувся і люто вигукнув:

— Ваші міркування збіса слушні!

— Мені просто щастить,— сказав Нетрижер,— адже логіка на моєму боці.

— Певне, він має рацію,— втрутився комп'ютерний перекладач С-31. — Я маю на увазі, щодо логіки.

— Заткни пельку!

— Я гадав, що вказати на це — мій обов'язок,— мовив С-31.

Полковник зрештою зупинився і потер собі лоба.

— Нетрижере, ідїть-но звідси,— проказав він утомлено. — Я дам вам пальне.

— І не пошкодуєте,— мовив Нетрижер.

— Я вже пошкодував,— зітхнув Казанвар. — А тепер, будь ласка, забирайтеся.

Нетрижер заквапився до свого корабля й переказав Гнійкові добру вістку. Робот аж здивувався:

— Я й не сподівався, що він дасть.

— Він теж не сподівався,— мовив Нетрижер. — Але я спромігся переконати його.— І Нетрижер переповів Гнійкові свою розмову з полковником.

— Отже, ви брехали,— сумно проказав Гнійко.

— Так, але Казанвар знав, що я брешу.

— Тоді чому він вам допомагає?

— Бо боїться, що я, може, й правду кажу.

— Але ж брехня — це водночас і гріх, і злочин.

— Але ще гірше — залишати мене на цій планеті,— мовив Нетрижер. — Це було б глупством.

— Такий погляд неправильний.

— Усе-таки нам, мабуть, найліпше взагалі не говорити про правильність,— мовив Нетрижер. — Зараз я трохи попрацюю. А тобі краще піти надвір і знайти мені щось попоїсти.

Слуга мовчки скорився, а Нетрижер сів і почав гортати зоряний атлас, сподіваючись обчислити, куди прямувати, якщо зрештою вдасться рушити.

Настав ясний і чудовий ранок. Гнійко пішов на земний корабель пограти в шахи з роботом-посудомийником, з яким познайомився напередодні. Нетрижер очікував пальне.

Він не дуже й здивувався, коли настав полудень, а ніякого пального не принесли. Але був сумний і розчарований. Почекав іще дві години і пішов на «Женні Лінд». Як видно, на нього чекали, бо зразу ж повели до офіцерської каюти. Полковник Казанвар сидів у глибокому фотелі. Обабіч від командира стояли озброєні морські піхотинці. Його грубе обличчя було суворе, проте мінилося зловтішним сjevом. Поряд із Казанваром сидів капітан Максют, його вродливе обличчя стало геть безвиразним.

— Так, Нетрижере,— сказав полковник,— чого ви зараз прийшли?

— Я прийшов спитати про пообіцяне пальне,— відповів Нетрижер. — Але тепер я бачу, що ви й не збираєтесь дотримувати слова.

— Ви мені все набрехали,— сказав полковник. — Я мав найщиріший намір дати пальне воякові далекодовзького космічного війська. Але той, кого я бачу перед собою, взагалі не особа.

— Кого ж тоді ви бачите? — спитав Нетрижер.

Казанвар з огидою скривився:

— Що ж, я бачу злочинця, якого засудив найвищий суд його народу. Я бачу негідника, чиї лихі вчинки в анналах сучасної далекодовзької історії вважано за безпрецедентні. Я бачу істоту, чия огидна поведінка потягла за собою найтяжчу кару, яку знають у Далекодовгії,— довічне вигнання в космічні глибини. Ось кого я бачу перед собою. Чи ви, може, заперечите?

— Зараз я не буду ні заперечувати, ні потверджувати,— відповів Нетрижер. — Мені спершу б кортіло дізнатися про джерело такої чудової обізнаності.

Полковник Казанвар кивнув одному з піхотинців. Той прочинив двері, завів Гнійка, за яким ступав робот-посудомийник.

Механічного слугу зразу прорвало:

— О пане! Я сказав полковникові Казанвару всю правду про те, що привело нас на цю пустельну планету. Цим я занапастив вас навіки! Аби хоч трохи відшкодувати свою невірність, дозвольте, я негайно себе знищу.

Нетрижер мовчав, у голові йому шумувала лють. Капітан Максют нахилився вперед і спитав:

— Гнійку чому ви зрадили свого пана?

— Капітане, в мене не було вибору! — закричало жалюгідне механічне створіння. — Перед тим як далекодовзький уряд дозволив мені супроводи-

ти мого пана, звелено вкарбувати в моєму мозкові кілька наказів. Аби вони не стиралися, мені вставили кілька мудрованих електричних схем.

— Що то за накази?

— Влада накинула мені потаємну роль поліціанта й тюремника. І коли б якимось дивом Нетрижерові трапилась нагода урвати своє довічне заслання, я мав би переходити до дій.

Тут прорвало й робота-посудомийника:

— Капітане, це все він розповів мені вчора. Я благав його не коритися цим наказам. Мені вони видались просто жахіттям,— якщо тільки ви розумієте, що я хочу сказати.

— І справді, я опирався так довго, як міг,— виправдовувався Гнійко. — Та коли мій господар мав уже от-от утекти, спонуки перешкодити йому стали значно потужніші. Мене б ще можна було спинити, якби хто негайно вирізав кілька електричних схем.

Знову втрутився робот-посудомийник:

— Пане, я пропонував йому зважитись на операцію, хоча моїми єдиними інструментами були б ложки, ножі та виделки.

— Я б з радістю пішов на операцію,— додав Гнійко,— бо й справді хотів знищити себе, аби з моєї несамохиті зрадливої горлянки не вирвалось жодного слова. Але далекодовзький уряд передбачав таку можливість, і я, поки виконував державне доручення, не міг із власної волі скалічити або напасти себе. Все-таки я опинався аж до сьогоднішнього ранку і, знесившись від протиборства двох велінь, прийшов до полковника Казанвара й усе розповів.

— Оце й уся ця гидка історія,— обернувся Казанвар до капітана.

— Ні, ще не вся,— спокійно заперечив капітан Максїют. — Нетрижере, в чому саме полягають ваші злочини?

Нетрижерів голос не тремтів і не сіпавсь. Він розповів про Акти Неймовірної Непощтливості, про разючий Затятий Непослух і свій останній Акт Одвертого Злостивого Насильства. Потверджуючи, Гнійко понуро кивав головою.

— Гадаю, ми вже знаємо досить,— підсумував Казанвар. — Зараз я оголошу вирок у цій справі.

— Стривайте, полковнику,— втрутився капітан Максїют. Він повернувся до Нетрижера: — Чи ви зараз на військовій службі або чи служили коли-небудь у далекодовзькому війську?

— Ні,— відмовив Нетрижер, і Гнійко потвердив його відповідь.

— Значить, ця істота — цивільна особа,— проказав капітан Максїют,— а судити її та оголошувати вирок має радше цивільна, а не військова влада.

— Ні, я й знати нічого не хочу,— затявся Казанвар.

— Та тут усе дуже просто,— став тлумачити капітан Максїют. — Перед нами цивільна особа, яку має судити цивільний суд. Війни між нашими народами немає. Отже, його справу повинні вирішувати аж ніяк не військові.

— І все-таки гадаю, що судити повинен я,— не вгавав Казанвар. — Хоч я й поважаю вас, але мушу сказати, що тут я тямлю більше.

— Ні, суддею буду я,— напеліг Максїют. — Хіба що ви, може, прагнете захопити владу над кораблем оружною рукою.

Казанвар похитав головою:

— Я не хочу плямувати свого послужного списку. Давайте судить його.

Капітан Максїют повернувся до Нетрижера.

— Добродію,— почав він,— ви повинні зрозуміти, що, розглядаючи цю справу, я аж ніяк не зважатиму на свої вподобання. Вас засудила ваша держава, і було б не мудро, зухвало й неполітично, якби я скасував той вирок.

— Хай йому біс, як слушно! — зрадів Казанвар.

— Тому я й потверджую вашу кару довічним вигнанням. Але вона має стати ще невблаганніша, ніж досі.

Полковник засміявся з утіхи. Гнійко розпачливо зойкнув. «Бідолаха!» — пробурмотів робот-посудомийник. Нетрижер навіть не ворухнувся й невідступно дививсь на капітана.

— Суд ухвалює,— знову заговорив Максют,— що злочинець і надалі буде покараний вигнанням. До того ж суд уважає, що перебування злочинця на цій вигідній планеті — розкіш, якої нітрохи не передбачала далекокодзька влада. Отож, Нетрижере, ви повинні негайно покинути цей притулок і повернутись у безмірну космічну порожнечу.

— Так йому й треба,— тишився полковник Казанвар. — Знаєте, капітане, я навіть ніколи не сподівався, що ви на таке здатні.

— Радий, що ви схвалюєте,— кивнув капітан Максют. — І тому я доручаю вам простежити за виконанням вироку.

— З великою втіхою.

— Я підрахував,— вів далі Максют,— що, залучивши всіх ваших людей, злочинцеві баки можна заповнити десь за дві години. Після цього злочинець має негайно покинути планету.

— Він полетить у мене ще до вечора,— погрозив Казанвар. І тут йому саянуло: — Гей! Пальне в його баки? Таж Нетрижер саме цього й прагнув.

— Суд не цікавить те, чого хоче чи не хоче злочинець,— проголосив Максют. — Його бажання аж ніяк не впливали на ухвалений вирок.

— Але ж хай йому біс, невже ви не бачите, що даєте йому забратися?

— Я примушую його забратися,— поправив Максют. — Тут, як бачите, є різниця.

— Ще побачимо, що про це скажуть на Землі,— з ненавистю буркнув Казанвар.

Нетрижер вклонився, засвідчуючи згоду. І, намагаючись не всміхнутися, покинув земний корабель.

Нетрижер злетів, коли споночіло. Разом із ним — відданий Гнійко: позбувшись принуки, він тепер був вірніший, ніж будь-коли. Невдовзі вони були вже в космічних глибинах, і Гнійко спитав:

— Пане, куди ми мчимо?

— До якогось нового й дивовижного світу,— відповів Нетрижер.

— Або, може, до смерті?

— Може,— погодився Нетрижер. — Але, маючи повні баки пального, я про таке й думати не хочу.

Трохи помовчавши, Гнійко проказав:

— Сподіваюсь, у капітана Максюта не буде через це ніякого клопоту.

— Гадаю, він і сам здатний подбати про себе,— відповів Нетрижер.

На Землі вчинок капітана Максюта породив чимало дискусій. Щоб оголосити хоч якусь офіційну ухвалу, довелось удруте — вже офіційно — законтактувати з Далекодовгією. Проминути Нетрижерове питання не можна було ніяк, і воно виявилось надто складним для будь-яких поспішних постанов. Про ті події засперечалися юристи обох цивілізацій.

Це забезпечило роботу п'ятистам шести земним і далекокодзьким правникам. Довгі роки висувались аргументи *р о і с о а*, а тим часом Нетрижер знайшов собі безпечний притулок і здобув загальну повагу серед уменкського народу на далекій околиці зоряного світу.

ДИПЛОМАТИЧНИЙ ІМУНІТЕТ

— Заходьте, заходьте, джентльмени,— махнув рукою посол, запрошуючи їх до спеціального помешкання, яке надав йому державний департамент. — Прошу сідати.

Полковник Серсі ступив до стільця, намагаючись оцінити чолов'ягу, який розтривожив увесь Вашингтон. У вигляді чужинця не було нічого загрозливого. Він був середнього зросту й тендітної статури і носив звичайний коричневий твідовий костюм, виданий державним департаментом. Обличчя було розумне, з тонкими рисами й безвиразне.

«Людина як людина»,— подумав Серсі, вивчаючи чужинця млявим, недбалим поглядом.

— Чим можу прислужитися? — усміхаючись, запитав посол.

— Президент доручив мені вести вашу справу,— відповів Серсі. — Я вже познайомився із звітом професора Дарріга,— він кивнув на вченого, що сидів поруч,— але б хотілося почути все від вас.

— Авжеж,— відповів чужинець, запаливши сигарету. Очевидно, він щиро зрадив нагоді відповідати на запитання. «Цікаво,— подумки відзначив Серсі. — За тиждень, відколи посол прибув на Землю, його розпитували всі видатні вчені країни. Та коли прикрутило, їм довелося просити допомоги у військових». — Відхилився на спинку стільця й недбало засунув руки в кишені. Правою рукою взяв колодочку пістолета і зняв запобіжник.

— Я прибув,— мовив чужинець,— як повноважний посол і представляю імперію, що простяглася майже на половину Галактики. Я хочу переказати щирі вітання мого народу й запрошую вас приєднатися до нашого союзу.

— Ясно,— промовив Серсі. — А у декого з учених склалося враження, що приєднатися нас примусять.

— Так, ви приєднаєтесь,— випустивши дим через ніздрі, відповів посол. Краєм ока Серсі помітив, як Дарріг напружився на стільці і прикусив губу. Серсі зрушив пістолет, щоб його легше було вихопити, і спитав:

— Як ви знайшли нас?

— Кожному повноважному послові призначають недосліджену ділянку Всесвіту,— відповів чужинець. — Обстежуючи кожен зоряну систему, ми шукаємо в ній планети, а на кожній планеті — розумне життя. Самі знаєте, що розумне життя в Галактиці — рідкість.

Серсі кивнув, хоча цього й не знав.

— Коли ми знаходимо таку планету, то приземляємось, як оце я зробив, і готуємо її мешканців до вступу в наш союз.

— А як ваш народ дізнається, що ви знайшли розумне життя? — запитав Серсі.

— У нашому тілі є передавальний пристрій,— відповів посол. — Він вмикається, коли ми досягаємо заселеної планети. Сигнал висилається в космос безперервно і добре сприймається на відстані кількох тисяч світлових років. У межах досяжності сигналів завжди курсують команди другого ешелону, наслухаючи, чи немає вістки від якогось посла. Почувши хоч один сигнал, вони викликають до планети колонізаційний загін. — Чужинець легенько постукав сигаретою об край попільнички. — Такий метод має безперечні переваги над посиленням об'єднаних колонізаційно-дослідницьких загонів. Адже не треба споряджати численні команди для марних пошуків, які можуть затягнутися на десятки років.

— Авжеж,— Серсі слухав, зберігаючи байдужий вираз. — Розкажіть трохи більше про сигнали.

— Того, що вам треба знати, не дуже й багато. Вашими методами вловити сигнал неможливо — отже, не можна й заглушити. Сигнали висилаються, доки я живий.

Дарріг зітхнув і позирнув на Серсі.

— Якщо ви припините висилання,— промовив Серсі,— то нашої планети ніколи й не знайдуть.

— Так, аж доки цю ділянку космосу оглядатимуть удруге,— погодився посол.

— Чудово. Як офіційно уповноважений представник президента Сполучених Штатів прошу вас припинити висилання. Ми не хочемо бути частиною вашої імперії.

— Шкода,— сказав посол і легенько стенив плечима. А Серсі подумав: «Цікаво, скільки разів він уже грав цю сцену і на скількох планетах?»

— Я й справді нічого не можу вдіяти,— підвівся посол.

— Отже, не хочете припинити?

— Я не можу. Відколи пішло висилання, я не в змозі його урвати. — Дипломат повернувся до вікна. — Проте я написав для вас філософський трактат. Мій посольський обов'язок полягає в тому, щоб якомога полегшити перехід до нашого союзу. Цей трактат миттю з'ясує вам, що...

Коли посол підступив до вікна, Серсі вихопив пістолет. Шість пострілів у голову і в тіло посла прогриміли один за одним. І полковник злякано здригнувся.

Посол зник!

Серсі й Дарріг утупились один в одного. Дарріг пробурмотів щось про привиди. Так само зненацька посол об'явився знову.

— Невже ви гадали, що й мене так легко? — запитав він, помацавши пальцем одну з прострелених у стіні дірок. — Нам, послам, надано дипломатичний імунітет. Якщо ви цього не зрозуміли, я вам поясню. Вбити мене ви не годні. Ви навіть не спроможні збагнути, як я захищений.

Він дивився на них, і тієї миті Серсі відчув, що посол таки не людина.

— Бувайте здорові, джентльмени,— промовив він.

Дарріг і Серсі повернулись у контрольну кімнату. Вони й не сподівалися, що посла вдасться забити так легко, але були вкрай приголомшені: адже кулі його зовсім не брали.

— Гадаю, ви все бачили, Мелі? — спитав Серсі, зайшовши до контрольної кімнати.

Худий лисуватий психіатр похмуро кивнув:

— Ще й на плівку зняв.

— Цікаво, що то за філософський трактат,— промимрив сам до себе Дарріг.

— Було б нелогічно сподіватися, що кулі його візьмуть. Навряд чи якийсь народ вислав би посла з такою місією, сподіваючись, що він залишиться живим. Хіба що...

— Що?

— Хіба що забезпечивши його збіса міцним захистом,— сумно завершив психіатр.

Серсі перетнув кімнату й подивився на відеопанель. Послове помешкання було дуже й дуже незвичайне. Його похапцем спорудили за два дні по тому, як він приземлився і передав своє послання. Стіни були оббиті свинцем і сталлю, напхані теле- і кінокамерами, датчиками та безліччю іншого устаткування.

Це була камера смерті, споруджена за останнім словом науки і техніки.

На екрані Серсі побачив: посол сидить за столом. Він друкував на портативній машинці, яку дав йому уряд США.

— Агов, Гаррісоне! — гукнув Серсі. — Берімося тепер до плану номер два.

Гаррісон вийшов із бічної кімнати, де він оглядав труби, які тяглися до кімнати посла. Один за одним перевіряв манометри, ввімкнув контрольні прилади і подивився на Серсі:

— Зараз?

— Давай,— Серсі дивився на екран. Посол друкував і далі.

Тільки-но Гаррісон натис кнопку, кімнату залило полум'ям. Вогонь бурхав із прихованих дір у стінах, точився зі стелі та підлоги.

За мить у кімнаті стало немов у доменній печі.

Серсі дав вогню погоріти дві хвилини, потім кивнув Гаррісонові, і той натиснув іншу кнопку. Усі четверо прикипіли очима до обпаленої кімнати, сподіваючись побачити обгоріле тіло.

Але посол знову з'явився за столом, сумно дивлячись на згорілу машинку. Сам він анітрохи не попікся.

— Будь ласка, дайте мені іншу машинку,— попросив він, звертаючись до однієї з прихованих телекамер. — Я хочу написати філософський трактат для вашого невдячного поріддя.

І сів у рештки фотеля. За хвилину він, здавалося, заснув.

— Ну що ж, сідайте,— сказав Серсі. — Пора зібрати військову раду.

Мелі сів верхи на стільця. Гаррісон сів і запалив люльку, неквапом її розкурюючи.

— Отже,— сказав Серсі,— уряд передав цю справу в наші руки. Авжеж, посла вбити треба. Це доручили зробити мені. — Серсі гірко всміхнувся. — Мабуть, через те, що ніхто там угорі не хотів відповідати за невдачу. А вас трьох я вибрав собі в помічники. Нам дадуть усе, що попросимо, будь-яку допомогу чи консультацію. Ось воно як. Є якісь ідеї?

— Як щодо плану номер три? — запитав Гаррісон.

— До нього дійде черга,— відказав Серсі. — Але я не вірю, що він подіє.

— Я теж,— погодився Дарріг. — Ми навіть не знаємо, як цей чужинець захищається.

— А про це нам слід дізнатися передусім. Мелі, зберіть усі дані, які маємо на сьогодні, і хай їх вкладуть в аналізатор Дерікмана. Ви знаєте, чого нам треба. Які властивості має X, якщо X може робити отаке й отаке?

— Зараз,— відповів Мелі. І підвівся, бурмочучи про перевагу фізики над іншими науками.

— Чи все готове для здійснення третього плану, Гаррісоне?

— Звичайно.

— То спробуємо.

Поки Гаррісон закінчував останні приготування, Серсі придивлявся до Дарріга. Опецькуватий фізик зосереджено дивився у простір і ворухив губами. Серсі сподівався, що той таки щось придумає. На Дарріга він покладав великі надії.

Знаючи, що з великим гуртом люду працювати не можна, Серсі дуже ретельно добирив свій штат. Він прагнув мати якнайліпших фахівців.

Саме це й спонукало його обрати насамперед Гаррісона. Кременний хмурий інженер славився тим, що міг сконструювати будь-що, аби лиш знав бодай хоч трохи, як ця конструкція має працювати.

Потім Серсі взяв психіатра Мелі, бо не мав ніякої певності в тому, що знищення посла буде чисто фізичною проблемою.

Дарріг був математичний фізик, але його неупокійливий допитливий розум створив кілька теорій ще й у інших галузях науки. З усіх чотирьох тільки він насправді цікавився послом в інтелектуальному плані.

— Він мені нагадує Залізного Діда,— зрештою сказав Дарріг.

— А що воно таке?

— Невже ви ніколи не чули про Залізного Діда? Так-от, це було чудовисько, заковане в чорний залізний панцер. Він здивався з Убивцею Чудовиськ, героєм легенд апачів. Зрештою після численних невдалих спроб Убивця Чудовиськ таки вбив Залізного Діда.

— Як це йому вдалося?

— Ударив його під пахву. Там не було ніякого панцеру.

— Чудово,— посміхнувся Серсі. — Попроси нашого посла підняти руку.

— Все готово! — гукнув Гаррісон.

— Гаразд. Починай.

Невидимий пучок гамма-проміння нечутно затопив послову кімнату вбивчою радіацією.

Проте посла, якого вона б могла уразити, там уже не було.

— Досить,— перегадом сказав Серсі. — Це б убило навіть стадо слонів.

Але ще п'ять годин, поки зменшилась радіація, посол був невидимий. А потім з'явився знову й одразу попросив:

— Принесіть же нарешті друкарську машинку.

— Ось що написав аналізатор. — Мелі подав Серсі цілу паку паперів. — А ось тут його короткий висновок.

Серсі зачитав уголос: «Найпростіший захист проти даної і будь-якої зброї — це перетворюватися на ту зброю».

— Грандіозно,— промовив Гаррісон. — Але що це означає?

— Це означає,— заходився пояснювати Дарріг,— що, коли ми поливаємо посла полум'ям, він обертається на вогонь. А коли стріляємо,— обертається на кулю, аж поки мине загроза, а потім знову стає собою. — Він забрав папери з рук Серсі й перегорнув їх. — Гм. Цікаво, чи є якісь історичні паралелі? Мабуть, немає. — Він підвів голову. — Хоча цей висновок не остаточний, проте видається досить логічним. При будь-якому іншому захисті спершу треба розпізнати зброю, потім оцінити її, а вже далі знешкодити її разючу силу. Посол уміє захиститися набагато швидше й надійніше. Він зброї не визначає, гадаю, його тіло якимсь чином просто ототожнює себе з тим, що йому загрожує.

— Аналізатор не сказав, чи можна якимось пробити такий захист? — спитав Серсі.

— Аналізатор дав однозначну відповідь: якщо точні попередні дані, пробити його не можна,— похмуро відмовив Мелі.

— Ми можемо спростувати такий висновок,— вирік Дарріг,— у машини обмежені можливості.

— Але ми ще й досі не знаємо, як зупинити його,— Мелі тицьнув рукою. — А він і далі висилає свої сигнали.

Серсі на хвилю замислився.

— Зверніться до всіх фахівців, яких знаєте. Кинемо на посла всю науку. Авжеж, я розумію,— додав він, помітивши на обличчі в Дарріга сумнів,— але треба спробувати.

Кілька наступних днів на послі випробовували всі способи й різновиди смерті. Його намагалися вбити всілякою зброєю, починаючи від кам'яних сокир й закінчуючи сучасними гвинтівками, закидали гранатами, топили в кислоті, душили отруйними газами.

А він лише філософічно стенав плечима й далі друкував на новій машинці, яку йому видали.

Запустили бактерій — спершу збудників відомих інфекцій, а потім мутантні штами.

Дипломат навіть не чхнув.

Пускали електрострум, спрямовували радіацію, разили дерев'яною, залізною, мідною, бронзовою, урановою зброєю — чим завгодно, аби вичерпати всі можливості.

На послові й подряпини не було, але його кімната скидалася на шинок, де з півсотню років точилася бійка.

Мелі й Дарріг працювали кожен над своєю ідеєю. Якось фізик нагадав Серсі міф про Бальдура. На Бальдура нападали з усякою зброєю, але він зостався неушкоджений, бо все на Землі присяглося любити його. Все, крім омели. Коли в нього вистрелили гілочкою тієї рослини, він загинув.

Серсі дратливо відвернувся, проте про всяк випадок наказав принести омели.

Вона виявилась такою ж неефективною, як фугасні снаряди або лук та стріли. Лише надала погромленій кімнаті химерної святковості.

Десь за тиждень вони перевели посла, який зовсім не заперечував, до нової, більшої й міцнішої, камери смерті. Бо через радіацію та мікроби до старої й зайти було годі.

Посол знову сів за машинку. Всі його попередні друковані спроби по-жер вогонь, роздерли вибухи, поїла кислота.

— Нумо поговоримо з ним,— запропонував Дарріг, коли минув іще один день. Вони ж бо відчули свою цілковиту безпорадність.

— Заходьте, джентльмени,— проказав посол так привітно, що Серсі стало не по собі. — Даруйте, я вас нічим не можу пригостити. Через недогляд мені десять днів не давали ні їсти, ні пити. Але мені то байдуже.

— Радий таке почути,— відповів Серсі. Посол нітрохи не скидався на того, кого випробували всіма засобами земного насильства. Натомість Серсі і його люди, здавалося, вийшли з-під бомб.

— Так, захищаєтесь ви добре,— промовив Мелі.

— Радий, що вам сподобалось.

— А може, ви скажете, як це вам удається? — невинно запитав Дарріг.

— А хіба ви не знаєте?

— Ми гадаємо так. Ви стаєте тим, чим на вас нападають. Правда?

— Звичайно,— відповів посол. — Бачите, я ж не маю від вас жодних таємниць.

— Ми вам чим-небудь віддячимо, якщо ви припините висилати сигнали,— запропонував Серсі.

— Це підкуп?

— Певно,— відказав Серсі. — Все, що...

— Мені не треба нічого,— відповів посол.

— Слухайте, майте ж розум,— утрутився Гаррісон. — Невже ви хочете розпалити війну? Земля нині об'єднана. Ми озброєні...

— Чим?

— Атомними бомбами,— відповів йому Мелі. — Водневими бомбами. Ми...

— Киньте одну на мене,— запропонував посол. — Вона мене не вб'є. Чого ж це ви сподіваєтесь, що вони зашкодять моему народові?

Усім чотирьом мов заціпило. Про це вони й не подумали...

— Ефективність засобів ведення війни будь-якого народу,— заговорив посол,— вимірюється рівнем його цивілізації. На першому ступені використовуються прості фізичні сили. На другому ступені досягають контролю над молекулярними силами. Зараз ви на порозі третього ступеня, хоча й досі ще дуже далекі від володіння ядерними та суб'ядерними силами. — Він зверхньо посміхнувся: — Мій народ сягнув уже краю п'ятого ступеня.

— Що ж воно таке? — спитав Дарріг.

— Колись побачите,— відповів посол. — Але, мабуть, вам цікаво знати, чи володію я всіма здібностями нашого люду. Я можу відверто сказати: ні. Щоб я міг виконувати цю роботу, не перевищуючи своїх повноважень, мені вмонтували певні обмежувальні пристрої, тож я здатний тільки до пасивних дій.

— Навіщо? — спитав Дарріг.

— З очевидних причин. Якби я був здатний до активних дій, то, розлютившись, міг би знищити всю вашу планету.

— Ви гадаєте, що ми в це повіримо? — спитав Серсі.

— А чому ні? Невже це так важко збагнути? Чи ви, може, не вірите, що є сили, про які ви нічого не знаєте? А до того ж є ще й інша причина моєї пасивності. Певно, за цей час ви вже дошукалися її?

— Гадаю, йдеться про те, щоб зламати наш дух,— сказав Серсі.

— Авжеж. Те, що я вам розкрив це, нічого не змінює. Все завжди відбувається однаково. Посол прибуває на планету й передає своє послання молодому завзятому дикому племені,— як от вашому. Племя чинить шалений опір, посла намагаються вбити. Але це не вдається зробити, і народ здебільшого занепадає духом. Тож коли прибуває колонізаційний загін, наше вчення прищеплюється набагато швидше. — Він помовчав, потім додав: — На більшості планет до філософії, виклад якої я збираюся вам подати, виявляли куди більший інтерес, ніж у вас. Запевняю, знайомство з нею значно полегшить вам перехід. — Посол простяг цілий стос віддрукованого паперу: — Може, хоч поглянете?

Дарріг узяв папери й поклав до кишені:

— Коли матиму час.

— Гадаю, ви її засвоїте,— проказав посол. — Мабуть, скоро у вашій свідомості настане перелом. Не розумію, чому ви такі вперті.

— Ще не пора,— сухо відповів Серсі.

— Не забудьте прочитати мій філософський трактат,— нагадав їм посол. Усі четверо поспішили вийти.

— Слухайте-но,— сказав Мелі, коли вони знову повернулися до контрольної кімнати,— ми вже випробували мало не все. А що, як звернутись іще до психології?

— Пробуйте все, що хочете,— сказав Серсі,— навіть чорну магію. А що ви збираєтесь робити?

— Як мені здається,— відповів Мелі,— посол пристосований миттю реагувати на будь-яку загрозу. Його захисний рефлекс повинен діяти за принципом «усе або нічого». Я гадаю, треба насамперед спробувати приспати цей рефлекс.

— Як саме? — спитав Серсі.

— Гіпнозом. Може, ми чогось таки досягнемо.

— Можливо,— сказав Серсі. — Пробуйте. Пробуйте усе що завгодно.

У послову кімнату впустили трохи легкого гіпнотичного газу. Серсі, Мелі й Дарріг зібралися круг відеоекрана. Водночас на стільці, де сидів посол, спалахнув електричний розряд.

— Це щоб відвернути його увагу,— пояснив Мелі. Посол зник, перше ніж ударив струм, і з'явився знову, вмостившись у фотелі.

— Досить,— прошепотів Мелі й перекрив клапан. Усі прикипіли очима до екрана. Посол перегодом відсунув книжку й задививсь у далеч.

— Як дивно,— промовив він — Загинув Альферн. Мій добрий друг... Така прикра випадковість. І сталося це там, де могло статися. Рятунку там не було. Але це нещасливий випадок.

— Він міркує вголос,— зашепотів Мелі, дарма що посол аж ніяк не міг почути. — Озвучує власні думки. Мабуть, у нього з голови не виходить приятель.

— Гаразд,— вів далі посол,— Альферн колись таки мав умерти. Безсмер-

тя поки що нема. Та якби й було — за таких обставин не врятуєшся. Там, у космосі, у них потрапляєш дуже нечасто. Але тут вони підстерігають тебе постійно.

— Його тіло ще не реагує на наркотичний газ як на небезпеку,— прошепотів Серсі.

— Що ж,— говорив із собою посол,— принцип упорядкованості діє пречудово, все підгортає, вигладжує всякий нелад...

Раптом він скочив на рівні ноги й на хвилю поблід, ніби намагаючись пригадати, що він сказав. А тоді розреготався:

— Дотепно. Це ви вперше й востаннє втнули зі мною таку штуку. Але ж, панове, це вам ніяк не придасться. Я й сам не знаю, як мене можна вбити. — І засміявся до голих стін.

— До того ж,— докинув він,— колонізаційний загін уже, певне, прямує сюди. Тепер вони знайдуть вас і без мене.

І, посміхаючись, знову сів.

— Он воно що! — крикнув Дарріг. — Його можна вбити. Щось таки знищило його приятеля Альферна.

— Щось там у космосі,— нагадав йому Серсі. — Якби ж дізнатися, що саме.

— Дайте я поміркую,— голосно розмірковував Дарріг. — Порядкодайний принцип. Мабуть, це закон природи, якого ми не знаємо. А на споді — що ж воно там на споді?

— Він казав, що колонізаційний загін однаково знайде нас,— нагадав усім Мелі.

— Ні, не забігаймо вперед,— промовив Серсі. — Він міг нас одурити... але ні, гадаю, що ні. Однак посла нам треба прибрати.

— Мені здається, я знаю, що на споді! — вигукнув Дарріг. — Це ж просто чудово. Мабуть, нова космологія.

— Що-що? — спитав Серсі. — А вона нам згодиться?

— Ще б пак. Але дайте мені подумати. Мабуть, я ліпше піду до готелю. В мене там є книжки, хотілося б їх переглянути, мені треба спокій бодай на кілька годин.

— Гаразд,— погодився Серсі. — Але що...

— Ні, ні, я можу помилятися,— зронив Дарріг. — Дайте мені подумати.

І прожогом вискочив із кімнати.

— Як ви гадаєте, що в нього на мислі? — спитав Мелі.

— Хоч убийте, не знаю,— стенив плечима Серсі. — Нумо спробуємо вдатись до інших психологічних засобів.

Спершу послову кімнату на кілька футів затопили водою. Втопитися він не міг, вода тільки дошкуляла й заважала йому.

До цього додали тортури світлом. Аби дошкулити послові, в його кімнаті вісім годин поспіль яскраві спалахи — вони проходили й крізь повіки — чергували з миготливим і тьмяним жеврінням.

Далі пішли звуки — волювання, зойки, ревіння і всілякий скрегіт; у тисячу разів посилювали дряпання людських нігтів по шиферу, огидне цмокання, крики і шепоти.

Потім запахи. Далі все, від чого, на їхню думку, може збожеволіти людина.

Увесь цей час посол мирно спав.

— Слухайте,— мовив наступного дня Серсі,— нам треба бодай трохи покрутити своїм дурним мізком. — Голос у нього був хрипкий і грубий. Хоча психічні тортури нітрохи не подіяли на посла, вони, здається, добряче змордували Серсі та його товаришів.

— Де в біса той Дарріг?

— Досі розробляє ідею,— відповів Мелі, потираючи вкрите заростом підборіддя. — Каже, от-от завершиться.

— Припустімо, що йому це не вдасться,— сказав Серсі. — Поміркуюмо

самі. Якщо посол може обернутися на будь-що, то чи є така річ, на яку він не може обернутись?

— Добре запитання,— буркнув Гаррісон.

— І найголовніше,— додав Серсі. — Яка користь кидати списом у людину, що сама перетвориться на спис?

— А що, коли спробувати так? — озвався Мелі. — Припустивши, що він може обертатись на будь-що, напасти на нього вже по тому, як він перетвориться?

— Яким чином? — запитав Серсі.

— Скажімо, він у небезпеці й перекидається на ту річ, яка йому загрожує. А що як напасти на саму ту річ? І своєю чергою, якби, крім загрози, було що-небудь іще? Що б він тоді робив?

— І як це вам удасться зробити? — спитав Серсі.

— Ось так,— Мелі взяв трубку: — Алло? Дайте мені вашингтонський зоопарк. Негайно.

Почувши, що двері відчинилися, посол обернувся. В кімнату запхали лютого голодного тигра. Двері зачинились.

Тигр утупив очі в посла. Посол — у тигра.

— Принаймні це вже дотепніше,— проказав посол.

Почувши його голос, тигр стрибнув, мов розпрямлена сталева пружина, й упав на підлогу там, де щойно стояв посол.

Знову розчинились двері. Ввіпхали другого тигра. Той люто загарчав і стрибнув на першого. Хижачки зчепились у повітрі.

Посол з'явився за кілька футів від них і став спостерігати за бійкою. Він відступив убік, коли в кімнату запустили лева. Лев плигнув і мало не впав йому на голову, але, схопивши саму порожнечу й не знайшовши людини, кинувся на одного з тигрів.

Посол знову з'явився на стільці, він палив і дивився, як звірі шматують один одного.

Через десять хвилин кімната скидалася на бойню.

Посол тим часом змудився видовиськом і ліг на ліжку з книжкою в руках.

— Здаюся,— сказав Мелі. — Свій запас ідей я вичерпав.

Серсі мовчки втупився в підлогу. Гаррісон сидів у кутку і хилив віскі.

Задзвонив телефон.

Серсі взяв трубку:

— Алло?

— Я розгадав! — залунав у телефоні голос Дарріга. — Здається, не помилився. Пождіть, я зараз беру таксі. Хай Гаррісон знайде кілька помічників.

— І в чому суть справи? — спитав Серсі.

— Основою всього є хаос,— відповів Дарріг і повісив трубку.

Чекаючи, поки прийде Дарріг, вони ходили з кутка в куток. Збігло півгодини, потім ціла година. І тільки через три години після дзвінка в кімнату, повільно ступаючи, зайшов Дарріг.

— Вітаю,— недбало промовив він.

— До біса вітання,— ревновав Серсі. — Де ти в дідька барився?

— Дорогою я став читати філософію посла,— сказав Дарріг. — Це шедевр.

— І через те пропадав так довго?

— Так. Щоб дочитати, я попросив водія об'їхати кілька разів навколо парку.

— Полишмо філософію. Як щодо...

— Я не можу її полишити,— промовив Дарріг чужим, здавленим голосом. — Боюся, що ми помиляємось. Я маю на увазі, щодо чужинців. Те, що вони повинні керувати нами, цілком слушно і правильно. По ширості кажучи, я хочу, щоб вони прилетіли чимшвидше.

Але певності в Дарріга не було. Голос йому тремтів, з обличчя рясно котився піт, стиснуті кулаки судомно сіпались.

— Це важко пояснити,— повів він далі. — Все прояснилося, заледве я взявся читати. Я побачив, які ми дурні, намагаючись бути незалежними в цьому взаємозалежному світі. Я побачив... Послухайте-но, Серсі. Припинімо ці всі дурощі й приймімо посла як друга.

— Заспокойтеся! — закричав Серсі на цілком спокійного фізика. — Ви вже не тямите, що плетете.

— Дивно,— промимрив Дарріг. — Я пам'ятаю, що я відчував... але більше того не відчуваю. Я думаю. Хай там як, я розумію ваш клопіт. Але ж ви не читали філософії. Скоро лиш прочитавши, ви збагнете, що саме я мав на увазі. — Він подав Серсі стос паперу. Серсі миттю підпалив його запальничкою.

— Це не має значення,— промовив Дарріг. — Я все запам'ятав. Ось послухайте. Аксиома перша. Всі народи...

Коротким ударом Серсі звалив Дарріга з ніг.

— Слова трактату мають бути семантичним ключем,— сказав Мелі. — Гадаю, вони призначені на те, аби притлумити в нас певні реакції. Й уся послова робота полягає в тому, щоб пристосувати слова до мислення тих, із ким він спілкується.

— Слухайте, Мелі,— сказав Серсі,— тепер це ваша робота. Дарріг знав розгадку або гадав, що знає. Треба витягти її з нього.

— Це буде нелегко,— відповів Мелі. — Адже він вважатиме, що зрадить праведне діло, якщо розповідь нам.

— Мене не обходить, як ви її витягнете,— сказав Серсі. — Аби лише витягли.

— Якщо навіть він загине при цьому?

— Якщо навіть загинете ви.

— Допоможіть занести його до моєї лабораторії,— попросив Мелі.

Уночі Серсі й Гаррісон сиділи в контрольній кімнаті і стежили за послом. Серсі зауважив, що постійно думає про одне й те ж.

Що вбило Альферна в космосі? Чи можна відтворити це «щось» на Землі? Що таке принцип упорядкованості? Що означає «основою всього є хаос»?

«Якого дідька я тут сиджу?» — питав він себе. Але ні до чого не міг додуматись.

— Як ви гадаєте, хто такий посол? — спитав він у Гаррісона. — Він — людина?

— На вигляд — так,— сонно відповів Гаррісон.

— Але діє не так, як людина. Цікаво, чи це його справжня подоба?

Гаррісон хитнув головою й запалив люльку.

— Що ж воно таке? — розмірковував далі Серсі. — Ніби й людина, але може змінитися в будь-що. На нього й напасти не можна,— він пристосовується. Він як вода, що набирає форми того посуду, в який її наллють.

— Але ж воду можна закип'ятити,— позіхнув Гаррісон.

— Певне. Вода не має ніякої форми, адже так? Чи має? Що в ній основне?

Гаррісон із зусиллям спробував зосередитись на словах Серсі:

— Молекулярна структура? Матриця?

— Матриця,— теж позіхнувши, повторив Серсі. — Структура. Таж повинно щось бути. А структура — це поняття загальне, так?

— Атож. Структуру можна виявити в чому завгодно. Хіба ні?

— Ось послухайте,— сказав Серсі. — Хай то буде структура чи матриця, але ж у послові все змінюється. Отже, має існувати сила, яка незмінно зберігає його особистість. Те, що не змінюється, попри всякі його перетворення.

— Ніби шворочка,— з заплющеними очима промимрив Гаррісон.

— Авжеж. Зав'яжи її вузлом, сплети з неї линву, обвий навколо пальця, а вона й далі зостанеться шворкою.

— Та-а-к.

— Але як ви виявите структуру? — спитав Серсі. А чого б йому не поспати бодай трохи? До біса того посла з його ордами колонізаторів, тут хоча б на хвилину заплющити очі...

— Полковнику, прокидайтеся!

Гаррісон і далі хропів, а Серсі розплющив очі й подивився на Мелі:

— Ви що-небудь довідались?

— Нічогісінько,— признався Мелі. — Філософія таки добре на нього вплинула. Проте не до кінця. Дарріг знає, що хотів убити посла і мав на те цілком слушні й достатні мотиви. Хоча тепер він думає інакше, та все ж почуває, що зраджує нас. З одного боку, він не може зашкодити послові, а з другого — не хоче вразити нас.

— Він хоч що-небудь казав?

— Боюся, тут усе не так просто,— відповів Мелі. — Ви ж знаєте, коли перед вами нездоланна перешкода, яку неодмінно треба подолати... Отож я гадаю, що філософія таки замакітрила йому голову.

— Що ви цим хочете сказати? — запитав, підводячись, Серсі.

— Мені дуже шкода, але немає такої чортівні, до якої б я не вдався. Дарріг бився сам із собою і, коли його мозок уже не міг боротися далі, відступив. Боюся, він геть збожеволів.

— Дайте-но я погляну на нього.

Через коридор вони перейшли в лабораторію Мелі. Дарріг лежав, простягшись на кушетці, його посоловілі очі безтямно дивилися в безвість.

— Чи можна його якось вилікувати? — спитав Серсі.

— Може, шоковою терапією,— нерішуче вимовив Мелі. — Це забере чимало часу. Та він, напевне, й запечатав усе пов'язане з послом і тепер нічого не викаже.

Відчувши раптову кволість, Серсі відвернувся. Навіть якщо вилікують Дарріга, буде запізно. Мабуть, чужинці вже спіймали сигнал посла і, безперечно, прямують до Землі.

— Що це? — спитав він, підбираючи клаптик паперу, що лежав біля Даррігових пальців.

— А, це він бавився,— мовив Мелі. — Там щось написано?

Серсі голосно прочитав: «Поміркувавши далі, я збагнув, що хаос і Горгона Медуза тісно пов'язані між собою».

— Що це означає? — спитав Мелі.

— Не знаю,— здивувався Серсі. — Він завше любляв легенди.

— Відгонить шизофренією,— вирік психіатр.

Серсі перечитав: «Поміркувавши далі, я збагнув, що хаос і Горгона Медуза тісно пов'язані між собою». Вглядаючись у текст, він запитав у Мелі:

— А може, він намагається нам дати ключ? Прагнув одурити себе, водночас ніби й даючи і не даючи відповідь?

— Цілком може бути,— погодився Мелі. — Марний компроміс,— але що ж воно означає?

— Хаос,— проказав Серсі, пригадавши, що Дарріг називав це слово по телефону. — За грецьким міфом, це ж був первісний стан Всесвіту, чи не так? Безформність, із якої пішло геть усе?

— Щось ніби й так,— сказав Мелі.

— А Медуза була однією з трьох сестер із жахливими обличчями.

Серсі ще з хвилину стояв і дивився на папір. Хаос... Медуза... й принцип упорядкованості! Чудово!

— Я гадаю... — він повернувся й вибіг із кімнати. Мелі подививсь услід, потім набрав повний шприц і пішов за ним.

У контрольній кімнаті Серсі криком розбуркав Гаррісона.

— Слушайте! — горлат він. — Я хочу, щоб ви мені притьмом дещо змайстрували. Ви мене чуєте?

— Звичайно,— Гаррісон покліпав очима й сів. — Чому така хапливість?

— Я знаю, що хотів нам сказати Дарріг,— мовив Серсі. — Ходімо, я розповім вам, що я хочу. Мелі, заберіть свого шприца. Я не здурів. Ліпше принесіть мені довідник із грецької міфології. Тільки хуленько.

Знайти книжку про грецьку міфологію о другій годині ночі не так уже й просто. З допомогою людей із ФБР Мелі витяг із ліжка власника книгарні. Схопив потрібну книжку й мерщій подався назад.

Серсі з почервонілими й запаленими очима, Гаррісон і помічники невідступно порались біля трьох вельми дивних пристроїв. Серсі вирвав у Мелі книжку і пробіг очима одну статтю.

— Чудова книжка,— промовив він. — Зараз ми все почнемо. Гаррісоне, у вас готове?

— Майже,— Гаррісон і десять помічників прикручували останні деталі. — А ви мені скажете, що до чого це?

— І мені теж,— докинув Мелі.

— Я нічого не збираюся приховувати,— відповів Серсі. — Я тільки дуже кваплюся. Поясню вам усе під час роботи. — Він підвівся. — Гаразд, нумо будити посла.

На екрані вони побачили, як зі стелі вдарив електричний розряд, спрямований на послове ліжко. Посол миттю зник.

— Тепер він — частка цього потоку електронів, так? — спитав Серсі.

— Саме так він казав нам,— потвердив Мелі.

— Але в цьому потоці й далі зберігає свою структуру,— провадив Серсі. — Зберігає, аби потім відтворити свою форму. Зараз ми ввімкнемо першого руйнувача.

Гаррісон приєднав пристрій до електричного ланцюга й відпустив своїх помічників.

— І ось гляньте, як змінюється графік електронного потоку,— сказав Серсі. — Бачите різницю? — Лінія графіка, то зникаючи, то рівняючись, стрімко злітала і враз падала вниз. — Пригадуєте, як ми гіпнотизували посла? Він говорив про свого приятеля, що загинув у космосі.

— Так, так,— кивнув Мелі. — Причина його загибелі — якісь незвичайні обставини.

— Він виказав більше,— провадив Серсі,— згадав, що головний принцип Всесвіту, принцип упорядкованості, звичайно припиняє безлад. Чи ви бачите в цьому якийсь сенс?

— Принцип упорядкованості,— повільно повторив Мелі. — А хіба ж Дарріг не казав, що це новий закон природи?

— Казав. Але, як і Дарріг, поміркуйте над тим, який з того напрошується висновок. Якщо принцип упорядкованості вводиться в дію, то має існувати також і те, що йому опирається. А протилежністю порядкові є...

— Хаос!

— Ось про що думав Дарріг, і саме це ми маємо побачити. В основі хаос, а з нього постає принцип упорядкованості. Цей принцип, якщо я правильно його розумію, долає первісний хаос і надає всьому лад. Але в певних місцях хаос часом і досі має силу, і Альферн у цьому пересвідчився. Мабуть, десь там у космосі впорядковані структури трохи слабші. Хай там як, ці місця можуть бути небезпечні, аж поки там стане діяти принцип упорядкованості.

Він повернувся до панелі:

— Гаррісоне, ввімкніть другого руйнувача.

Осцилограма стала безладно здійматися й падати в божевільному танці.

— Тепер, коли ми бачимо це, давайте поміркуємо над тим, що написав Дарріг. Хаос, як відомо, є основою. З цього створилося геть усе. Горгона

Медуза — це те, на що не можна було дивитись. Ви ж пам'ятаєте, вона людею обертала на камінь, умиртвляла їх. Отже, Дарріг знайшов зв'язок між хаосом і тим, на що не можна дивитись. Звичайно, це має якийсь стосунок до посла.

— Для посла хаос являє собою щось небезпечно! — вигукнув Мелі.

— Так. Посол здатний безкінечно перетворюватись і змінюватись. Але щось — матриця — змінюватись не може, інакше він перестане існувати. Аби зруйнувати таку абстрактну річ, як структура, нам потрібен стан, у якому ніякої структури навіть бути не може. Нам потрібен хаос.

Увімкнули третього руйнувача. Осцилограма стала скидатися на слід п'яної гусені.

— Ці руйнувачі придумав Гаррісон, — сказав Серсі. — Я сказав йому, що мені треба, аби струм ішов без усякого ладу. Ці руйнувачі скидаються на генератори радіоперешкод. Перший руйнує структуру електричного струму. Саме цього ми й прагнемо: створити стан безструктурності. Другий намагається зруйнувати структуру, яка залишилася після першого, третій — структуру, яка ще могла зостатися після перших двох. До третього приєднується перший, і руйнувачі, я сподіваюсь, послідовно знищують в електричному ланцюзі будь-які залишки структури.

— І ви гадаєте, що так створиться хаос? — запитав Мелі, дивлячись на екран.

Гули пристрої, й нестямно вигиналася осцилограма. А потім серед кімнати посла з'явилася пляма. Колихаючись у повітрі, вона то стискалась, то надималась.

Те, що сталося, описати годі. Вони тільки бачили, що та пляма поглинула все.

— Вимкніть! — крикнув Серсі. Гаррісон вимкнув генератор.

Пляма росла й далі.

— Як це ми дивимося на хаос без шкоди для себе? — прикипівши очима до екрана, спитав Мелі.

— Пригадуєте щит Персея? — відповів Серсі. — Дивлячись у нього, як у дзеркало, він міг дивитися на Медузу.

— Пляма поширюється! — вигукнув Мелі.

— Тут є певний ризик, — сказав Серсі. — Завше існує ймовірність, що хаос вийде з-під контролю. Якщо таке станеться, тоді вже...

Пляма припинила збільшуватись. Її краї колихалися і згортались, а потім вона почала стискатися.

— Принцип упорядкованості спрацював, — промовив Серсі і знесило схилювся на спинку стільця.

— Чи видно десь посла? — запитав він за хвилину.

Пляма все колихалась. І раптом зникла, прогримів вибух. Сталеві стіни ввігнулися досередини, але встояли. Екран погас.

— Пляма поглинула в кімнаті все повітря, — пояснив Серсі. — Разом з меблями і послом.

— Він не зміг стати плямою. У безсистемному середовищі не збережеться жодна система. Тепер він прямує до свого друга Альферна.

Мелі захихотів. Серсі ледь і собі не засміявся, але враз опам'ятався.

— Стривайте, — сказав він. — Ми ще не впоралися з цією справою.

— Ще й як упорались! Посла...

— Вже нема. Але в цій ділянці космосу й досі курсує ворожий флот. І такий сильний, що ми не зможемо знищити його навіть водневими бомбами. Вони вже шукають нас.

Він підвівся.

— Йдіть додому і трохи поспіть. Мій внутрішній голос говорить, що завтра нам доведеться вишукувати якийсь спосіб замаскувати Землю.

